

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут**

Кафедра теорії та історії держави і права

Адамович С.В.

Виборчий процес

**Методичні вказівки для здобувачів вищої освіти заочної
форми навчання Навчально-наукового юридичного інституту
з питань підготовки семінарських занять
рівень вищої освіти – другий (магістерський)
Освітньо-професійна програма «Право»
Спеціальність 081 «Право»
Галузь знань 08 «Право»**

**Івано-Франківськ
2023**

Адамович С.В. Методичні вказівки для підготовки семінарських занять для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «магістр» спеціальності 081 «право» заочної форми навчання; Навчально-науковий юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023. 10 с.

Навчальний посібник містить плани семінарських занять, списки рекомендованої літератури, завдання для самостійної роботи, методичні вказівки. Розрахований на здобувачів вищої освіти спеціальності 081 «право» освітнього ступеня «магістр» заочної форми навчання.

Схвалено на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Протокол № 3 від 31 жовтня 2022 р.

Схвалено науково-методичною радою Навчально-наукового юридичного інституту

Протокол № 2, від 12 грудня 2022 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового юридичного інституту

Протокол № 4 від 17.01. 2023 р.

Рецензенти:

Монолатій І.С., д.політ.н., професор, професор кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Андріюк В.В., канд. юрид. наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ВСТУП

Формування знань про сутність, зміст і форми виборів згідно з чинним законодавством та отримання умінь для здійснення юридичного супроводу виборчих кампаній є основним завданням магістерського курсу "Виборчий процес". Предметом навчання є вивчення виборчого законодавства, організація і проведення виборчої кампанії, ефективно донесення до виборців політичних ідей і досягнення перемоги у виборчому процесі. Структурно-логічне місце даної дисципліни вписується в освітньо-професійну програму і вона є важливою для здобуття загальних і фахових компетентностей. Однією з найважливіших форм засвоєння усіх предметів є семінарські і практичні заняття, які сприяють виробленню у магістрантів умінь самостійно працювати, творчо мислити, аналізувати можливі варіанти розвитку подій під час виборчого процесу. Для підготовки до семінарських і практичних занять студентів пропонуються плани, які охоплюють тему, порядок її розгляду і відповідну літературу. Особливу увагу потрібно звернути на чинне виборче законодавство. Допоміжним матеріалом є підручники і навчальні посібники для студентів вузів.

Методичний посібник з навчального курсу "Виборчий процес" для магістрантів складено з урахуванням досвіду останніх виборчих кампаній в Україні і сучасних досліджень вчених-юристів та політологів. Глибоке вивчення й оволодіння знаннями "Виборчий процес" необхідне магістрантам для того, щоб оволодіти теоретичними знаннями про виборчий процес на всеукраїнському та місцевому рівні, виробити навички для участі у виборах як суб'єкт чи об'єкт виборчих процесів. Навчальний курс передбачає моделювання для студентів проблемних ситуацій, які можуть виникати в результаті виборчого процесу, і намалювання алгоритму їх розв'язку.

Творче засвоєння алгоритму виборчого процесу набуває особливого значення сьогодні, за умов відродження державності, використання багатого досвіду державотворчості у світі для побудови незалежної Української держави, формування та утвердження її правової системи.

Методичний посібник створений з врахуванням переходу до європейської системи оцінювання, навчально-методичні рекомендації та завдання до нього складено з урахуванням тісного зв'язку з «ТДП», «Політологією», а також юридичними дисциплінами, що стосуються конституційного та адміністративного права.

Навчально-методичні вказівки з курсу "Виборчий процес" дозволять **знати**

- основні засади проведення виборів;
- орієнтуватися в процесі організації виборчого процесу ЦВК і місцевими виборчими комісіями;
- основоположні принципи ведення виборчої кампанії;
- функції державних органів управління під час виборчого процесу;

- гарантії діяльності суб'єктів виборчого процесу, офіційних спостерігачів;
- процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що стосуються виборів;
- повноваження і функціональні обов'язки суб'єктів виборчого процесу.

вміти

- здатність кваліфіковано застосовувати нормативно-правові акти у виборчому процесі;
- брати активну і пасивну участь у місцевих і загальнонаціональних виборах;
- давати відповіді на заяви та скарги громадян щодо виборчих фальсифікацій;
- підвищувати професіоналізм осіб обраних до органів місцевого самоврядування;
- здійснювати громадянську освіту та формування самосвідомості громадян.

Готуючись до практичного заняття, студент повинен:

1. Опрацювати конспект відповідної лекції.
2. Знайти потрібний матеріал у підручниках, навчальних посібниках, онлайн-ресурсах і опрацювати його, особливу увагу звернути на законодавчий матеріал.
3. Завдання для самостійної роботи необхідно опрацювати після завершення підготовки до практичних занять, коли повністю опрацьована тема.

СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Загальна характеристика виборчих систем. Виборча система сучасної України (2 год.)

Методичні вказівки.

У процесі підготовки до семінарського заняття магістрант повинен вивчити основи виборчої системи, що забезпечує певний тип організації влади, участь громадськості у формуванні державних органів влади, види виборчих систем та аналіз генези виборчого законодавства в незалежній Україні.

Питання для обговорення:

1. Поняття виборчої системи та її функції.
2. Типи виборчих систем.
3. Зміни у виборах Президента України. Види виборів народних депутатів України.
4. Трансформація електоральної системи з виборів депутатів місцевих рад, міських, селищних, сільських голів.

Література:

1. Антонова Л. В., Антонов А. В. Удосконалення виборчого процесу в Україні: організаційно-правовий аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. – URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1984>
2. Балабан Р. В. Теорія виборчої системи. К., 2007. 112 с.
3. Бодрова І. Теоретико-правові аспекти поняття "виборча система" Проблеми законності [Текст]: академічний збірник наукових праць / відп. ред. В.Я.Тацій. Харків, 2010. Вип. 110. С. 36-46.
4. Виборчий процес 2019 року в Україні у світлі суспільних очікувань / за ред. О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 232с.
5. Виборчий кодекс України. Режим перегляду: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
6. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю. Б. Ключковського. Київ: К.І.С., 2021. 768 с.
7. Кіс Т. І. Виборчі системи та їхні політичні наслідки. Нова політика. 1996. №2, 4.
8. Ключковський Ю. Основні положення Виборчого кодексу України Вибори та демократія. 2010. № 2-3. С. 130-144.
9. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
10. Мазур О. Г. Виборчі системи: світовий досвід. Луг. : СУДУ, 1999. 36 с.

11. Марчук М. І. Місцеві вибори у країнах Європейського Союзу та Україні: порівняльна характеристика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 70. С.119-123.

12. Сарай Р.Д. Правова природа реформування сучасної виборчої системи: переваги та недоліки. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право. №64. 2021. С.65-69.

13. Чайковський Б., Рибачук М. Сучасні моделі виборчих систем: проблеми теорії і практики. Вісник Центральної виборчої комісії. 2009. № 1. С. 44–52.

14. Шведа Ю. Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні. Львів, 2010. 462 с.

Тема 2. Референдуми в системі представницької демократії (2 год.)

Методичні вказівки.

У демократичних державах значну роль відіграє учасницька демократія, її формою є референдуми. Магістрантам під час підготовки до заняття потрібно проаналізувати відмінності між референдумом конституційним (на всенародне голосування виноситься проект конституції чи конституційні поправки), законодавчим (предметом референдуму є проект закону), загальнодержавним та місцевим.

Питання для обговорення:

1. Демократія участі та її форми.
2. Політичні наслідки референдумів.
3. Референдуми в Україні. Законодавство України про всеукраїнський та місцеві референдуми.

Література:

1. Адамович С. Учасницьке бюджетування як механізм прямої демократії. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: «Міжнародні і національні механізми прямої демократії: теорія і практика» (м. Івано-Франківськ, 22 січня 2021 року) / упорядник В. І. Розвадовський. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. С. 164-167.*

2. Антонова Л. В., Антонов А. В. Удосконалення виборчого процесу в Україні: організаційно-правовий аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. – URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1984>

3. Закон України «Про всеукраїнський референдум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20/sp:max50:nav7:font2#Text>.

4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page>.

5. Богатчук С. Всеукраїнські референдуми: їх історія і значення. Гілея. 2013. № 3. С. 73-78.

6. Вибори і референдум в Україні: проблема теорії і практики: збірник / ред. : М. Рябець та ін. К. : Центральна виборча комісія, 2001. 360 с.

7. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю. Б. Ключковського. Київ: К.І.С., 2021. 768 с.

8. Дерев'янюк С. М. Політико-правові засади референдумів в Україні : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 848 с.

9. ЛеДюк Л. Учасницька демократія: референдуми у теорії та на практиці. Харків: Центр освітніх ініціатив, 2002. 160 с.

10. Могилевець О. Референдум: швейцарський досвід та українські проблеми. Режим доступу : <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/9733>.

11. Рябець М.М. Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики. К.: ЦВК, 2001 360 с.

12. Шведа Ю. Референдум як політичний інститут в умовах сучасної демократії. Політичний менеджмент. 2007. № 4. С. 112-124.

13. Українські референдуми. Історія питання. Режим доступу: <https://uacrisis.org/uk/ukrayinski-referendумы-istoriya-pytannya>.

**Тема 3. Виборча кампанія. Вибори президента України народних депутатів, міських та селищних голів та депутатів місцевих рад: поняття, етапи, ресурси
(год.)**

Методичні вказівки.

Під час підготовки до заняття магістранти повинні зрозуміти сутність виборчої кампанії президента України, народних депутатів, міських та селищних голів та депутатів місцевих рад та яка роль у цих процесах відводиться політичним партіям.

Питання для обговорення:

1. Поняття виборчої кампанії. Інформаційно-аналітична робота в процесі виборчої кампанії.
2. Політико-правовий статус політичних партій у виборчому процесі.
3. Основні засади виборів Президента України:
 - а) виборчі комісії;
 - б) виборчі фонди;
 - в) реєстрація;
 - г) інформаційне забезпечення;
 - д) гарантії діяльності;
 - е) виборчий бюлетень;
 - є) проведення голосування та підрахунок голосів;
 - ж) повторні та позачергові вибори.
4. Проведення голосування, визначення результатів виборів народних депутатів України:
 - а) загальні положення;
 - б) територіальна організація виборів (єдиний загальнодержавний багатомандатний округ; виборчі регіони; територіальні округи; виборчі дільниці), виборчі комісії (Центральна виборча комісія; окружні виборчі комісії; дільничні виборчі комісії);

- в) фінансування виборів народних депутатів;
- г) висування і реєстрація кандидатів в народні депутати (загальнодержавний та регіональний виборчий список, гендерне співвідношення), скасування реєстрації;
- д) інформаційне забезпечення;
- е) гарантії діяльності;
- є) проведення голосування та підрахунок голосів;
- ж) виборча квота, визначення народних депутатів України, обраних у виборчому регіоні.

5. Загальні положення місцевих виборів:

- а) мажоритарка до 10 тисяч населення та вибори голів громад, і система пропорційного представництва за відкритими виборчими списками;
- б) територіальна організація та виборчі комісії;
- в) висування та реєстрація.
- г) проведення голосування та підрахунок голосів.

Література:

1. Антонова Л. В., Антонов А. В. Вплив громадянського суспільства на удосконалення виборчого процесу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1997>
2. Бучин М. А. Ресурси виборчої кампанії та особливості їх використання в Україні : монографія. Львів : ЛІСВ, 2009. 231 с.
3. Виборчий кодекс України. Режим перегляду: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
4. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю. Б. Ключковського. Київ: К.І.С., 2021. 768 с.
5. Волошенюк Н.М. Види форм і засобів передвиборної агітації на парламентських виборах: українська практика та зарубіжний досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №4. С.21-25.
6. Городок М. Д., Карташов А. В., Романенко С. О., Стасюк В. Ю. Перемога на виборах: технології, кампанії, принципи. К., 2016. 264 с.
7. Десять секретів політичних компаній. Д. Богуш. Київ. : Вид-во «Березовська», 2016. 158с.
8. Кармазіна М. Партогенез: труднощі осмислення. *Наукові записки ІПіЕПД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 3. С. 4–20.
9. Катт Х., Елліс Е., Мейлі М., Волл А, Вулф П. Дизайн системи адміністрування виборів. МІДСВ, 2016. 490 с.
10. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваїте, 2018. 908 с.
11. Максимець Б. В. Національно-демократичні партії України у виборчих кампаніях початку ХХІ століття : [монографія]. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2014. 219 с.

12. Павшук К. О. Нові підходи до проведення передвиборчої агітації в Україні: аналіз виборчого кодексу України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. 1(89). С. 13-22.
13. Шведа Ю. Р. Партії та вибори : енциклопедичний словник. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 750 с.
14. Шведа Ю. Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії : навч.-метод. посіб. К. : Знання, 2012. 373 с.
15. Шведа Ю. Технологія виборчої кампанії. Основи електорального маркетингу та менеджменту. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 340 с.

Тема 4. Підготовка та проведення голосування (2 год.)

Методичні вказівки.

Організація і порядок голосування на виборчій дільниці накладає значну, включно з кримінальною, відповідальність на членів виборчих комісій. На кожному етапі виборчого процесу законодавством передбачено чітку процедуру, що має унеможливити виборчі фальсифікації. Магістрантам важливо засвоїти специфіку організації і порядку голосування, порядок підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці і встановлення результатів виборів депутатів та виборів сільського, селищного, міського голови.

Питання для обговорення:

1. Підготовка приміщення для голосування. Виборчі бюлетені.
2. Організація і порядок голосування. Порядок організації голосування за межами приміщення для голосування.
3. Порядок підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці. Визнання дільничною виборчою комісією голосування на виборчій дільниці недійсним.
4. Порядок транспортування і передачі документів до територіальної виборчої комісії. Встановлення результатів виборів.
5. Заміщення депутатів, позачергові, повторні, проміжні, додаткові та перші місцеві вибори.

Література:

1. Антонова Л. В., Антонов А. В. Удосконалення виборчого процесу в Україні: організаційно-правовий аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. – URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1984>
2. Бучин М. А. Демократичні принципи виборів: політико-правові аспекти регулювання в Україні : моногр. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. 364 с.
3. Виборчий кодекс України. Режим перегляду: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
4. Виборчий кодекс України. Книга перша. Загальна частина. Науково-практичний коментар / за ред. Ю. Б. Ключковського. Київ: К.І.С., 2021. 768 с.

5. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>.
6. Захист виборчих прав адміністративними судами в Україні: Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 1-2 липня 2021 року). Київ: „Компанія «Ваїте»“, 2021. 274 с.
7. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваїте, 2018. 908 с.
8. Кравченко В. Ю. Політичне насилля в умовах виборчого процесу. "Гілея: науковий вісник": Збірник наукових праць. 2020. Випуск 155 (№ 4). С. 242-245.
9. Лозовицький О. Виборчий процес як основа трансформації влади в сучасній Україні. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї [Текст]:. К. Миколаїв, 2009. Випуск 17. С. 82 - 90.
10. Лукаш Т. Л. Виборче право, виборчий процес і виборча система: огляд порядку денного. Гілея. 2012. № 10. С. 544-549.
11. Марчук М. І. Місцеві вибори у країнах Європейського Союзу та Україні: порівняльна характеристика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 70. С.119-123.
12. Марцеляк О.В. Передвиборна агітація: до питання сучасного доктринального розуміння. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 51. С. 27-32.
13. Мохончук Б., Романюк П., Цуркан М. Огляд судової практики з розгляду спорів щодо виборів та виборчих правопорушень в Україні: за результатами президентських та парламентських виборів 2019 року./ за ред. М. Цуркана. А Київ: "АК-Group", 2020. 147 с.
14. Наумов В.О. Підготовка і проведення виборчих кампаній. К.: Інтертехнодрук, 2002. 340 с.
15. Павшук К. О. Нові підходи до проведення передвиборчої агітації в Україні: аналіз виборчого кодексу України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. 1(89). С. 13-22.
16. Шведа Ю. Політичні партії у виборах: теорія та практика виборчої кампанії : навч.-метод. посіб. К. : Знання, 2012. 373 с.